

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 9 Sayı: 42 Volume: 9 Issue: 42
Şubat 2016 February 2016
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

**POSTMODERNİTE VE KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN TANINMASI BAĞLAMINDA
ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK TARTIŞMALARI***
*THE DISCUSSIONS OF MULTICULTURALISM IN THE CONTEXT OF POSTMODERNITY AND THE
RECOGNITION OF CULTURAL DIFFERENCES*

Emrullah TÜRK**

Öz

Bir kavram olarak "çokkültürlülük" sosyal bilimlerin son yarım yüzyılda toplumsal alanlarda karşılaşılan farklılıkların tanınması, farklılıklara ilişkin sorunların çözümlenmesine yönelik tartışmalarda yoğun olarak kullanılan bir kavram oldu. Bu çalışmanın amacı, toplumsal yaşamda heterojen birliktelik olarak anlam kazanan çokkültürlülük yapı ve siyaset tartışmalarının başladığı düzlemi ortaya koymak ve çokkültürlülük üzerine ortaya konulan literatürü karşılaştırmalı olarak değerlendirmektir. Başka bir ifadeyle çokkültürlülük kavramını sosyal ve siyasal gelişmelerle beraber kavramın dayandığı teorik temelleri ele almaktır. Ayrıca çokkültürlülük kavramı daha çok postmodernitenin doğuşu ve kavramsallaşmasıyla ilişkilendirildiğinden dolayı doğal olarak postmodernitenin çokkültürlülük kavramını nasıl içerdiğinin anlaşılması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Çokkültürlülük, Modernite, Postmodernite, Kimlik, Kültürel Farklılıkların Kabulü.

Abstract

Multiculturalism is a concept which has been used widely in the discussions regarding the recognition of differences and solving the problems concerning these differences in the last half century of social sciences. The aim of this study is displaying the discussions on multicultural structure and politics which means a heterogenous coexistence in society and evaluating literature on multiculturalism in a comparative perspective. In other words, we try to deal with the theoretical foundations of the concept along with the social and political developments. Furthermore, the objective of the study is the comprehension of how postmodernity involves the concept of multiculturalism as multiculturalism is often related to the emergence and the conceptualization of postmodernity.

Keywords: Multiculturalism, Modernity, Postmodernity, Identity, Recognition of Cultural Differences.

GİRİŞ

İnsanlığın yaratılışından günümüze dek toplumsal yaşam farklı din, dil ve etnik yapılardan meydana gelmiştir. Yaratılıştan kaynaklı bu farklılıklar, beraberinde de farklı kültürlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Buna rağmen, tarihin her döneminde de bu farklılıkların kabul görmediği ve yok sayıldığı topluluklarında var olduğu bir gerçektir. İşte bu gerçeklikler doğrultusunda, sosyal bilimlerde son yarım yüzyılda kültürel farklılıkların tanınması ve farklılıklara dair sorunların çözümlenebilmesi adına tartışmalar yürütülmektedir. Çokkültürlülük/multiculturalism adı altında yürütülen tüm bu tartışmalar, bu sorunlara karşı bir çözüm bulma uğraşısıdır.

Çokkültürlülük/multiculturalism kavramı, en genel anlamda toplumsal yapıda farklılık gösteren birden fazla kültürel şemsiyenin varlığına işaret etmektedir. Tarihsel süreçte kültürel farklılıkların daima var olmasına rağmen konuyla ilgili tartışmalar toplumsal hareketliliğin yaygınlaştığı 20.yy başlarına denk gelmektedir. Yüzyılın başından itibaren dünya genelinde devletlerin oluşturduğu bağımsız siyasal alan 1980 sonrasında genişleyerek yeni siyasal kümelenmelerin olduğu bir evreye dönüşmektedir. Başka bir ifadeyle 1900'lerin başında sayısı 50 olan devlet yapılarının 1990'lardan bu yana dört katına çıktığı görülmektedir. Söz konusu devletlerin çoğunluğunun kültürel farklılaşmaya veya kültürel farklılaştırmaya dayalı heterojenliğin baskın olduğu bir toplumsal ve siyasal karakter oluşturduğu söylenebilmektedir (Doytcheva, 2009: 10). İşte böylesi bir heterojen yapı, egemen olan topluluğa karşı azınlık konumunda olan toplulukların kimlik arayışlarını arttırmıştır. Asimile edici, ötekileştirici tavırlara karşı siyasal ve kültürel bir duruşun ifadesi olan çokkültürlülük tartışmaları bu yönüyle, modern toplum anlayışının eşitlikçi tutum adı altında yarattığı eşitsiz duruma postmodern bir anlayışla karşı duruşu simgelemektedir. Ayrıca her kültürün vazgeçilemez değerinde olduğu ve farklı kültürlerin bir arada barış içerisinde yaşayabileceği fikri çokkültürlülük anlayışının temel argümanlarından sayılmaktadır.

MODERNİTE ve POSTMODERNİTE

** Arş. Gör., Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji ABD Doktora Öğrencisi. emrullah.turk@batman.edu.tr

Çokkültürlülük ile ilgili olarak yapılacak her türlü tartışmanın kökeni, zorunlu olarak modernite, postmodernite ve küreselleşme gibi süreçlerle ilişkilendirilmek durumundadır. Böylesi bir bağlantıyı göz ardı etmek çokkültürlülük tartışmalarını da anlamayı zorlaştıracaktır.

Entellektüel pratiklere ilişkin olarak, modern ile postmodern kavramları arasındaki karşıtlık, dünyanın, özellikle de *toplumsal dünyanın doğasını anlamadaki* farklılıkları, bunun yanında da entellektüel çalışmanın buna bağlı doğasını ve amacını anlamadaki farklılıkları göstermektedir (Bauman, 2012: 9). Çokkültürlülük, bir farklılaşmayı ifade ettiğinden dolayı, modernizmle birlikte postmodernist farklılık politikalarının; çokkültürcü kimlik politikalarının analizi, metodolojik bir gereklilik olarak olarak önümüzde durmaktadır (Turan, 2011: 10). Bu analizi yapmaksızın çokkültürlülükle ilgili yazılacaklar eksik bir nitelik taşıyacaktır.

Modern terimi içerik olarak Kantçı evrensel tarihte mekan bulmuş ve Hegel bu evrensel tarihe şekil vermiştir. Latince bir terim olan "*modernus*" kelimesi Hristiyan pagan döneminden farklılaşmayı ifade edebilmek için kullanılmıştır. Pozitivist paradigmanın toplumu, fizik bilimlerinin evrensel nesnelliği ölçüsünde açıklama arayışları bu dönemde şekillenmiştir. Bilim alanındaki bu paradigma, zamanla toplumların kültür dünyasına da şekil vermeye yeltenmiştir. Bu süreç toplumları ve onların yarattığı kültürel değerleri belirli formlar etrafında tek tipleştirici bir kültür dünyası (Batı uygarlığı) çerçevesinde yaşamayı, evrensel doğrular olarak diğer toplumlara dayatmıştır (Çiğdem, 1997 : 65).

Evrenselci bir tutum sergileyen moderniteye geçiş süreci, belli başlı bazı devrimler sonucunda olmuştur. Bu devrimler, bilimsel devrim, siyasal devrim, kültürel devrim, teknik ve endüstriyel devrimdir. Bu devrimler aşama aşama gerçekleşmekle birlikte, toplumdan topluma da farklılık gösterebilmiştir. Örneğin; bazı toplumlarda az bir şekilde açığa çıkmakta iken diğer toplumlarda ise daha fazla açığa çıkmıştır. Bu yönüyle toplumlar geçirdikleri aşamalara göre az ya da çok modern olarak nitelendirilmişlerdir (Küçük, 1994: 16).

Tarihsel süreç içerisinde modern kavramından türeyen, onunla çatışıp rekabet eden kavramsal çiftlerin oluştuğu görülmektedir. Temelde modern-postmodern ana kavramsal çiftten modernite-postmodernite, modernleşme-postmodernleşme, modernizm ve postmodernizm gibi alt düzeydeki kavramsal çiftler türetilmiştir. Ancak burada önemli olan durum, bu çiftlerin bugünün niteliğini belirlemede ve bugünün şartlarının anlaşılmasında önemli katkılarda buldukları gerçeğidir (Çiğdem, 1997: 71-72). Bugün birçok sanat ve bilim dalında etkisini hissettiren bu çift kavramsallaştırma, çokkültürlülük tartışmalarının da temelini oluşturmaktadır.

Terim olarak "*modern*" ibaresi daha gerilere giden bir tarihçeye sahip olsa da Habermas'ın modernite projesi olarak andığı şey 18.yy'da ortaya çıkmıştır. Bu proje, aydınlanma düşünürlerinin nesnel bilimi, evrensel ahlak ile hukuku ve kendi ayakları üzerinde duran sanatı, kendi iç mantıkları temelinde geliştirme konusunda gösterdikleri olağanüstü bir düşünsel çabayı temsil ediyordu. Amaç, özgür ve yaratıcı biçimde çalışan çok sayıda bireyin katkıda bulunduğu bir bilgi birikiminin, insanlığın özgürleşmesi ve günlük yaşamın zenginleşmesi yolunda kullanılmasıydı. Doğa üzerinde kurulacak bilimsel hâkimiyet, kaynakların kıtlığından, yoksulluktan ve doğal afetlerin rastgele darbelerinden kurtuluşu vaat ediyordu. Bütün insanlığın evrensel, sonsuz ve değişmez niteliklerinin ancak bu tür bir proje ile ortaya çıkarılabileceği düşünülüyordu (Habermasakt. Harvey, 2010: 25). İşte bu düşüncelerin uygulama safhasına bakıldığında ise, projenin asıl amacının tek tip insan ve toplum modeli yaratma ideali taşıdığı açıkça görülmekteydi.

Geleneksel toplumdan modern topluma geçiş ile birlikte 'Eşitlikçilik' söylemi hızla yayılmaya başlamıştır. Bu yönüyle 'Eşitlikçilik' söylemi modern dünyanın yükselen ruhu haline gelmiştir. Geleneksel Dünya'nın ırksal, etnik, dinsel ve hiyerarşik tabakalaşmaya dönük olumsuzluklarını ortadan kaldırma adına ortaya çıkan bu söylem, önceleri karşı konulamaz bir haklılığa bürünmüştür. Bireylerin etnik, dini, cinsel ve ırksal farklılıklarına göre ayrı muamele göremeyeceği eşitlikçi, ideal, evrensel vatandaşlık anlayışı belirli bir süre sonunda insanların eşitleneceği seviye ve ölçülere karar veren iradelerin toplumsal farklılıkları görmezden gelme fikrine itirazlar yükselmiştir (Aktay, 2003: 56).

Modern çağın yarattığı olumsuzlukların en önemlisi hiç şüphesiz bireyler üzerindeki olumsuz etkilerdir. Modern çağın yarattığı üç kaygı kaynağından bahseden Taylor, bunları şöyle sıralamaktadır: İlk kaygı kaynağı olarak "Bireysellik"i göstermektedir. Simmel bu dönemin, "bireyselliği her türlü kısıtlamadan kurtararak ve her zaman kendisiyle özdeş bireyselliği-soyut insanı- kişiliğin nihai tözü haline getirerek, bu soyutlamayı aynı zamanda kişiliğin nihai *değeri* konumuna çıkarmış" (Simmel, 2009: 214) olduğunu söylemektedir. Bireyselliğe yönelim bazı çevrelerce, bireyi geleneksel sınırlar tarafından kuşatılmış olmaktan kurtardığı için olumlu görülmekteyken, çoğunlukla da bireyin yaşamını tatsızlaştıran, anlamını azaltan, topluma karşı kayıtsızlaşmayı beraberinde getiren bir süreç olarak değerlendirilmektedir. İkinci olarak "Araçsal Akıl"ın egemen olması da modern çağın yarattığı bir diğer tehlike olarak görülmektedir. Bu durum hem bireylerin hem de tüm grupların özgürlüklerinde ciddi daralmalara yol açmaktadır. Son olarak modern Endüstriyel toplum anlayışı Tocqueville'in dediği gibi insanları "kendi içine

kapalı “ bireylere dönüştürmektedir. Kişileri toplumdan kopararak ev sınırlarında bir özel yaşam algısıyla harekete zorlamaktadır (Taylor, 2011: 9-17). Kısacası Taylor, aşırı bireyselleşmeye neden olan modernlikle ilgili olarak ahlaki ufkun daralması, araçsal aklın karşısında hedeflerin gölgede kalması ve gerçek anlamda özgürlüklerin yitirilmesi noktasında sıkıntılara yol açtığını düşünmektedir. Geleneksel toplumlarda bireylerin değerlere dayalı, samimi, yüz yüze ilişkiler ve kolektif bakış açısı yerine, modern toplum anlayışında bireyselliğin egemen kılındığı bir bakış açısı ön plana çıkmaktadır.

Kabaca, on beş ve yirminci yüzyıllar arasında entelektüel, kültürel, toplumsal ve estetik dönüşüm süreci olarak değerlendirilen moderniteye, ister olumlu ister olumsuz bir anlam yüklensin, postmodernitenin de moderniteden bir kopuşu sembolize ettiği açık bir gerçektir (Çiğdem, 1997: 72). Modern toplumun evrensel eşitlikçilik anlayışının aslında bir eşitsizlik kaynağı olduğu vurgusundan hareketle postmodernlikle birlikte kültürel farklılıklara vurgu artmaktadır. Her kültürün önemli olduğu ve korunması gerektiği vurgusu postmodern dönemle birlikte etkisini arttırmaktadır.

Gerek bireysel gerekse toplumsal boyutları noktasında yarattığı olumsuzluklardan ötürü karşı çıkılan modernizm karşısında yükselen postmodern duruş, önceleri kültür-sanat alanında ortaya çıkmakla birlikte zamanla birçok bilim çevresinde varlığını hissettirmeye başlamıştır. Postmodernizm, “kültürel söylemin yeniden tanımlanmasında, heterojenliği ve farklılığı özgürleştirici güçler olarak” öne çıkaran bir söylemsel içerik olarak anlam kazanmıştır. Parçalanma, belirlenemezlik ve bütün evrensel, bütüncül söylemlere karşı derin bir güvensizlik postmodernist düşüncenin en temel özelliklerini oluşturmuştur (Harvey, 2010: 21). Modernizmin evrenselci anlayışının karşısında postmodernizm, rölâivist bir duruşu ön plana çıkarmıştır.

Toplumsala, cemaate, politik olana, tarihe ve postendüstriyel topluma ilişkin postmodernist tartışmalar çoğunlukla bu düşünceleri yeniden konumlandırma, şimdinin gerekçeleri ile daha uyumlu pratikler geliştirme ve sosyal bilimlere yönelik, modernizmin kategorilerinin, yöntemlerinin, kabullerinin ve tavırlarının ötesine geçme çağrısını destekleme yönünde teşebbüslerdir (Hollinger, 2005: 183). Bu teşebbüsler modernizmin yarattığı yıkımın üzerine kültür, sanat, bilim, siyaset gibi alanlarda yeniden bir yapılanma süreci olarak ifade edilebilir.

Modernite ve postmodernite arasında bir karşılaştırmaya gidilecek olursa, modernite'nin ortaçağ toplumunun ve dünya görüşünün doğurduğu problemlere ve ortaçağın egemen düşünme biçimlerine karşı tepki iken; Postmodernite ise, moderniteden farklılaşmadır ve bu anlamda modernitenin rasyonalizmi, kartezyenizmi ve hümanizmi ve onun büyük anlatıları karşısında geliştirilmiş bir tepkiler demeti olduğu söylenebilir (Murphy, 2000: 3). Modernitenin Batı uygarlığı dışındaki uygarlıkları ötekileştirme tavrı ve geleneksel toplum algısındaki olumsuzluklara karşı; postmodernitenin farklılıkları ve gelenekselliği önemseyen duruşu, belli başlı karşıtlıklar olarak değerlendirilebilir.

Bir tepkiler demeti olarak “Postmodernizm, Batı düşüncesindeki büyük anlatıların (grandnarratives) modernlikle birlikte geride kaldığı ve artık eski geçerliliğini sürdüremeyeceği temel argümanı ile entelektüel sahada boy vermeye başlamıştır” (Şan, 2006: 303). Lyotard'ın deyimiyle ifade edecek olursak; “Artık büyük anlatılara müracaat etmiyoruz. Postmodern bilimsel bilginin geçerli kılınması olarak ne Tin'in diyalektiğine ve hatta ne de insanlığın özgürleşimine başvurabiliriz. Ancak daha önceden gördüğümüz gibi, küçük anlatı (petitrecit), çok özel bir biçimde bilimde muhayyel yeniliğin esas formu olarak kalmaktadır” (Lyotard, 1994: 130).

Postmodernizmle birlikte artıkevrenselci anlayışın yerini göreceli bir anlayış almakta, modern ulus devlet anlayışının tek tipleştirici tutumu karşısında, kimlik ve kültürel farklılıkların tanınması gerçeği daha sık vurgulanmaya başlamaktadır. Tarihte yaşananlar dikkate alındığında, çokkültürlülük tartışmalarının bu süreçler ardından ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu noktada, çokkültürlülük tartışmalarını daha anlaşılır hale getirmek adına modern ve postmodern ayrımının ardından, “kimlik” ve “kültürel farklılıkların tanınması” konularına değinilmesi gerekmektedir.

KİMLİK

Yerleşik hayata geçiş sonrası insanlar arasında oluşan, şerefe dayalı hiyerarşik düzen, insanlar arasındaki eşitsizlikleri daha belirgin hale getirmiştir. Ancak Reform ve Rönesans sonrası insana olan vurgunun artmasına paralel olarak kimlik eksenli arayışlar da artmıştır.

Kimlik yaşam boyu yeni formlara bürünerek çeşitlenmeye ve aynı zamanda da başka kimliklerle benzeşmeye başlayan dinamik bir sürecin ürünüdür. Kimliği sadece bireyle sınırlamak indirgemeci bir anlayışa neden olur. Çünkü bireyin doğumuyla başlayan bu süreç toplumsal ilişkilerin katkılarıyla şekillenmeye devam eder. Örneğin; Aynı siyasi partiyi destekleyenlerin büründüğü siyasal kimlik ya da aynı cemaate bağlı olanların oluşturduğu cemaat kimliği gibi. Kişi zaman içerisinde değişik gruplarda yer alarak kimliğini var eder.

Kimlik, sahip olunan toplumsal arka plan bağlamında ve yine tarihsellik çerçevesinde belirli bir anlam kazanarak, bireyler tarafından inşa edilir. Bu inşa sürecinde kimlik, farklı yaşamsal kalıplarla

düzlemsel bir pratiği takip etmektedir. Yaşamsal kalıplar, bireyin psikolojik özelliklerinden bağımsız olarak ele alınamaz. Çünkü kimlik, her şeyden önce psikolojik bir kavramdır. İlk olarak bir psikiyatrist ve psikanalist olan Erik Erikson tarafından 1950'li yıllarda akademik alana taşınan ve sadece bireysel kimliği tanımlamak amacıyla ele alınan bir kavramdır (Yanık, 2013: 228). Bireyden başlayan ve toplumsal alana kadar uzanan bir süreci kapsadığı, kavramla ilgili yapılan tanımlamalarda görülmektedir. Birey, psikolojik özellikleri itibarıyla kimlik inşasında önemlidir. Kimlik adını verdiğimiz bireysel ve toplumsal olgunun kökeninde elbette ki bireyin kendisi yer alacaktır. Fakat birey, toplumsal dünyadan ayrı olarak düşünülmeğe için, onun toplumsal bağlamı ele alınmaksızın yapılacak bir tanımlamanın da hatalı olacağı burada vurgulanması gerekir. Toplumsal ve tarihsel bağlamı içerisinde değerlendirilecek olan bireyin, topluluk veya grup normlarına dayalı olarak geliştirdiği kolektif kimlik algısı, etnisite ve etnik kimlik yaratımı sürecinde etkilidir (Yanık, 2013: 229).

Kimliğin oluşumu monolojik niteliklere dayandırılrsa dahi insan yaşamının en önemli özelliği diyalojik olarak sürmesinden kaynaklanır. İnsan zihninin doğuşu monolojik yani herkesin kendi başına elde ettiği bir süreç değil, tersine diyalojik bir süreçtir. Kimlik içsel olarak yaratılan, üretilen bir ideal olmasına rağmen onun oluşumu ve sürdürülmesi başkalarıyla girilen diyalojik ilişkilere dayanmaktadır (Taylor, 2010: 53-55). Bu düşünceleriyle Taylor, kimliğimizin beşeri ilişkiler sonucunda şekillendiğini savunmaktadır. AminMaalouf kimlik olgusunu, kişiyi bir başkasından ayıran, doğuştan getirilen özelliklerin yanında yaşam boyu elde edilenlerle şekillenen bir aidiyetler bütünü olarak tanımlamaktadır. Yani bir birey, fiziki özelliklerinin yanında zamanla zamanla girdiği bir meslek grubu, parti, sendika, cemaat gibi aidiyetlerle kimliğini oluşturmaktadır (Maalouf, 2011: 16). Bu yönüyle kimlik, yaşam boyu değişim gösteren bir özellik taşımaktadır. Bireyler farklı aidiyetlerle bu kimliği her an yeniden şekillendirerek var etmeye çalışmaktadır. Aktay'a göre ise " Kimlik, çoğu kez totolojik bir öznellik söylemi içinde ifadesini bulan önemli psikolojik göndergelerdir. Bu açıdan, kimlik toplumsal olarak tanımlanmış roller, cinsiyetler ve cemaatin kültürel öz-tanımıyla alakalı bir şeydir" (Aktay, 2015: 32). Modernite öncesi bireylerin kimlik bağlamında bir arayışı pek fazla açığa çıkmamıştır. Yaratılan hiyerarşik toplum anlayışı bireylerin böylesi bir arayışa girişini daima engellemiştir. Bireysel düzeyde bir tanınma talebinin olmayışı kültürel düzeyde de bir tanınma talebini engellemiştir.

Modernleşmeyle birlikte açığa çıkan kimlikle ilgili bu talepleri iki değişime bağlayabiliriz: İlki şeref temelinin oluşturduğu hiyerarşik toplumsal düzenlerin ortadan kalkmasıdır; ikinci husus ise şeref kavramı yerine eşitlikçi ve evrensel bir haysiyet kavramının öne çıkmasıdır. Modern haysiyet anlayışı *haysiyet*'in herkeste ortak bir şekilde var olduğuna dayanmaktadır. Demokratik gelişimlerle paralel olarak bu anlayış kişisel tanınma düzeyinden kültürel tanınma talebine doğru evrilmiştir (Taylor, 2010: 58-59). Özellikle, imparatorluklar evresinde şerefe dayalı hiyerarşik toplumsal düzenler, bireylerin kimlik arayışlarına girmesini hem engellemiş hem de böylesi bir arayışa girişmenin gereksizliği vurgusu insanlar arasında yaygın bir kabul görmüştür. Sanayi ve Fransız devrimlerinin ardından ortaya çıkan modern ulus devlet, eşit haysiyet anlayışı ile birlikte bireysel ve toplumsal düzeyde kimlik arayışlarını doğurmuştur. Postmodern sürecin başlamasıyla birlikte de, kültürel tanınma talepleri açığa çıkmıştır.

ÖTEKİLİLEŞTİRME ve FARKLILAŞTIRICI TUTUM

Tarihsel süreç içerisinde egemenliğe dayalı ilişkiler her zaman için var olmuştur. Bu egemenlik süreci de, kendiyle beraber farklılıkları yok sayma, ötekileştirme anlayışını doğurmuştur. Gücü elinde bulunduran topluluklar, diğer topluluklar üzerinde baskı kurma yoluyla egemenliklerini sürdürmüşlerdir. Özellikle; Yunan Antikçağı'ndan bu yana insanoğlunun karşılıklı olarak birbirlerini tanımlarken "Kendi-Öteki" ayrımı her zaman için var olmuştur. Çünkü insan kendini tanımlarken bir diğeri üzerinde kurmak istediği egemenlik ya da güç ilişkilerini ön plana çıkarma adına karşısındakini hep ötekileştirmeyi yeğlemiştir. Her yeni insan grubu tanımlanırken kendi kültürel ölçütlerine göre ortaya çıkan "öteki" grup söz konusu olmakta ve bu "öteki" grup anlayışı genelde "aşağıda" olma haline dönüşmüştür (Schnapper, 2005: 25-30). Bu durum, belirli grupların daima ezik bir varoluş sergilemelerine neden olmuştur.

Tarihsel süreç içerisinde toplumların farklılaştırıcı ya da ırkçı tutumlarının genelde asimile edici bir entegrasyon sürecinin yaşandığı bilinmektedir. Klasik Atina'nın siyaset felsefesi ayrımcı tutumu kuramlaştırmıştı. Öteki, öteki olarak kalmış, itilmemiş ama kendi özellikleriyle de kabul edilmemişti. Feodal toplumlarda, uzun yıllar iyi olan "birlikte" kötü olan ise "çeşitlilikle" özdeşleştirilmişti. 14. yüzyılda Fransa'nın güneybatısında aşağılanan ve zulüm gören gerçek bir kast yaratılmış, fiziksel görünüşleri, dilleri ve kültürleriyle komşularından ayırt edilmelikleri halde bu topluluklar büyük ayrımlara uğramıştı (Schnapper, 2005: 41-47). Bu ayırım ve asimilasyondan çoğunlukla göç eden halkların talihini belirtmek için

bahsedilmekteydi oysa yerli halkların tecrübesi de söz konusuydu. Fransa'da bu süreçten ilk Yahudiler geçti. Devrimden önce "Yahudiler'den millet olarak herşey esirgenmeli, birey olarak her şey verilmeli" anlayışı vardı. Ulusal asimilasyon sonra da yabancı nüfusa yöneldi. Fransa da 20. yüzyıl başında yabancı nüfus sanayileşmeyle birlikte hızla arttı. Bir kuşak sonra Fransa'nın potasında erimiş oldu. Milli kuruluşun temelinde olan eşitlik prensibinde yakın zamanda ancak giderilebilen bazı eksiklikler mevcuttu. 1947'de Cezayir asıllı Müslüman Fransızlara siyasi asimilasyon politikası uygulandı. Bu politikaların ardından halk kademeli olarak entegrasyon süreciyle birlikte vatandaşlığa geçirildi (Doytcheva, 2009: 30-32).

Bu dönemde milli birlik hevesi yanında sembolik olarak kökenlerindeki çeşitliliği de ortaya koymak adına Amerika Birleşik Devletleri'nin sloganı ise "bir çoktan tek bir" (e pluribus unum), halkların bir potada erimesi (melting pot) fikri ve asimilasyon kavramı burada harmanlandı. Oysa Amerikanlaştırma süreci ciddi dışlamalarla bir arada gitmekteydi. Amerikan yerlilerine, Asyalılara, siyahlara Amerikan potasında yer yoktu. 19. Yy da köleliğin ortadan kaldırılmasından sonra bile ikinci sınıf yurttaş muamelesi devam etti. Farklılıkların hak bulması adına 1950'lerden sonra farklı zamanlarda getirilen yasalar; Vatandaşlık hakları yasası, oy verme hakları yasası ve göçmenlik yasalarıydı. Amerika da Afromerkezcilik, hareketi başladı. Göçmenlik yasasıyla Amerika'ya hızla göç edenler, Afro-Amerikalılar örneğinin izinden gittiler. Pozitif ayrımcılık programları, etnik mirasa uyarlanmış eğitim programları altında devletten adalet talep ettiler (Doytcheva, 2009: 33-34). Yaşanan bu zorlayıcı sürecin ardından zencilerle başlayan adalet talepleri pozitif ayrımcılık programları çerçevesinde Amerika Birleşik Devletleri özgürlükler alanında hızlı bir değişim geçirmiş oldu.

Son olarak Kanada'da ise "etnik mozaik" anlayışına göre, göç edenlerin asimile olmak üzere iki başat (İngiliz-Fransız) kültürden birini seçme hakkı çerçevesinde bir asimilasyon anlayışı güdülmekteydi (Kymlicka, 1998: 60). Ancak Quebec bölgesi ile ilgili tartışmaların artması, çokkültürlülük tartışmalarının da beraberinde getirdi.

ÇOKKÜLTÜRLÜLÜK ve KÜLTÜREL FARKLILIKLARIN TANINMASI

İngiliz Antropolog E. Tylor (1871) "kültürü, bir toplumun üyesi olarak insanoğunun yapıp ettiği ve bu yapıp etmeler sonucu öğrendiği her türlü bilgi, beceri, sanat ve benzeri yeteneklerle bunları oluşturmada kazandığı alışkanlıkları içine alan karmaşık bir bütün olarak tanımlar" (akt. Bağlı ve Özensel, 2005: 35).

Kanada'da altmışlı yılların sonunda kullanılmaya başlayan "çokkültürlülük" sözcüğü sözlüklerde ve kütüphane tasniflerinde çok sonraki dönemlerde yer almıştır. *HarpersCollins Dictionary of Sociology* (1991) çokkültürlülüğü şu şekilde tanımlamaktadır: "Birçok toplumda kültürel çoğulculuğun bir olgu olarak tanınması ve geliştirilmesidir. Çokkültürlülük, kültürel çeşitliliği, örneğin azınlık dillerini kutsar ve korumanın yollarını arar. Azınlıklarla egemen kültürler arasındaki çoğu zaman eşitsiz olan ilişkilere dikkat çeker" (akt. Wiewiorka, 2003: 39). Ayrıca her kültürün sahip olduğu değer ve normların bir başkası ile kıyaslanmaz biricikliğe sahip olduğu (Bağlı ve Özensel, 2005: 35) fikri çokkültürlülüğün en büyük felsefi dayanağıdır. Bundan hareketle, Demokratik değerlerin yerleştiği ve giderek şeffaflaşan toplumlarda, ulusal düşünce ve ulusal gerçekliğin sorunsallaştırılması ve modern yurttaşlığın olması gereken biçimleri üzerine yoğunlaşan tartışmalardan dolayı 1970-1980'li yıllardan beri, çokkültürlülük, kolektif düşüncenin, hak istemlerinin konusu haline gelmiştir (Schnapper, 2003: 31). Bu tartışmalar sadece kimlikle ilgili değil, aynı zamanda kültürle kaynaşmış ve ondan beslenen farklılık ve kimliklerle, yani bir grup insanın kendilerini ve dünyayı anlamakta, bireysel ve toplu yaşamlarını düzenlemekte kullandıkları inançlar ve uygulamalar bütünüyle alakalıdır (Parekh, 2002: 3).

Çokkültürlülük kültürel çeşitlilik olduğu gerçeğini ifade ederken *çokkültürcülük* ise bu gerçekliğe verilen standart bir tepkiyi belirtmektedir (Parekh, 2002: 7). Bu tartışmalar, siyaset ve toplum hayatında geçerlilik kazanmadan önce konu öncelikle toplum bilimlerinin gündemine taşınmıştır. Bu bağlamda farklılıkların tanınması meselesi, insan bilimlerindeki pozitivist ve ilerlemeci paradigmanın geçerliliğini yitirmesi ile eşzamanlı bir gelişim süreci izlediği iddia edilmektedir (Şan, 2006: 301).

1960'lı ve 70'li yıllar, kültürel eleştiri kuramları, çokkültürlülük, kültürel haklar, modernizm eleştirilerinin yoğunlaştığı yıllar iken, 1980'li yıllar ise kitle iletişim araçlarının toplumsal yaşamda arttığı, demokrasi, insan hakları savunuculuğunu üstlenen liberal, çoğulcu postmodernist kuramların görünürlük kazandığı bir dönem olmuştur.

Bu dönem aynı zamanda Huntington'un kimlik ve farklılıklara dair söylemlerinin de tartışılmaya başlandığı bir dönemdir. Huntington, modern süreçte kimlik ve farklılıklara dair tartışmaların ulusal eksende ilerlediği, bu son süreçte ise medeniyet ekseninde ilerleyeceği (Silinir, 2015: 59) fikrinden hareketle ortaya koymuş olduğu *Medeniyetler Çatışması* tezi, savaşların kültürel, dinsel ve geleneksel farklılıklarından çıkacağı düşüncesi, birçok çokkültürcü, liberal küreselci demokrat tarafından ırkçı ve tek kültürcü, baskıcı bir yaklaşım olarak değerlendirilmiş ve eleştirilmiştir. Küreselleşme süreciyle birlikte, toplumsal yaşamın çoğulcu karakterini, biz ve ötekinin biraradalığının imkânları ve sınırları üzerinde düşünsel ve politik bir yoğunlaşmanın olduğunu görülmektedir. Çokkültürlülüğün toplumda yaratacağı kültürel bölünme

tehlikesine karşı, çokkültürlülüğü yeni stratejilerle ve formlarla öne süren yaklaşımların geliştirildiği gerçeğiyle karşılaşmaktayız (Tekinalp, 2005: 76).

Konuya eleştirel bir açıdan yaklaşan ve çokkültürlülüğü küresel kapitalizme nakşedilmiş ideolojik bir şiir olarak gören Zizek, bu konuda en büyük sorunsallığın Evrenselcilik sorunu olduğunu savunmaktadır. Ona göre “küresel piyasa yolu ile küreselleşmenin gerçek evrenselliğinde kendi hegemonik kurmacası (hatta ideali), çokkültürcü hoşgörü, insan haklarına saygı gösterme ve koruma, demokrasi vs. kurmacası vardır”(Zizek, 2001: 161). Bir başka değerlendirmeye göre ise, çokkültürcülüğün demokrasi ve kimlik siyasetini ikinci dünya savaşı sonrası bertaraf edilen ırkçı düşüncenin yerine postmodern bir anlayış perspektifinde ortaya çıkan “yeni ırkçılık” anlayışının arka kapısı vazifesini taşıdığını savunulmaktadır. Çokkültürcülük insanı belli bir kültürün üyesi olarak değerli bulan bir anlayış taşıması, bu yönü ile postmodernliğin çokkültürlülük siyasetinin yeni ırkçılık kılığında modern siyasete geri dönüş yaptığı eleştirisini getirmektedir (İrem, 2004: 20).

Tüm bu eleştirilerin yanında çokkültürlülük tartışmalarının temelinde iki anlayış çerçevesinde şekillendiği söylenebilir. Bunlar Liberal ve Cemaatçi anlayışlardır. Ayrıca bu iki anlayışın yanında Anayasal Yurttaşlık ekseninde sürdürülen bir çokkültürlülük tartışması da söz konusudur.

Çokkültürlülük Teorisinde Farklı Yaklaşımlar:

Çokkültürlülük tartışmalarının gelişimine en büyük katkıyı “liberal” ve “cemaatçi” gelenekten gelen düşünürler yapmıştır. Bu iki anlayış arasındaki karşıtlıklar çokkültürlülük tartışmalarının sürmesine katkıda bulunmuştur (Doytcheva, 2009: 43). Liberal gelenek bireysel haklar çerçevesinde çeşitliliği savunan ve bireyi bir yurttaş kimliği çerçevesinde haklara kavuşturan yaklaşımı benimsemektedir. Cemaatçi (communitarianism) yaklaşım ise cemaat hakları temelinde ortaya çıkan bir anlayıştır. Bu anlamda çağdaş siyaset teorisinde temelinde iki farklı çokkültürlülük ve yurttaşlık modelinden söz edebilmek mümkündür. Bunlardan ilki kökeni John Locke, Thomas Hobbes, Montesquieu, Vico ve Herder gibi düşünürlerle dayanan ve günümüzde J. Rawls, J. Raz, Kymlicka gibi düşünürler tarafından temsil edilen Liberal -sözleşmecî çokkültürlülük ve yurttaşlık modeli, öteki de günümüzde Charles Taylor ve Michael Walzer, Alasdair MacIntyre gibi kuramcılar tarafından seslendirilen cemaatçi/komüniteryanist yaklaşımdır (Şan, 2006: 307-308). Çokkültürlülük tartışmalarının daha çok bu iki yaklaşım etrafında şekillendiği söylenebilir.

1. Liberal Anlayış

Liberal gelenek, bireylerin medeni ve politik haklarına önem vermektedir. İnanç, konuşma, örgütlenme, cinsiyet özgürlüğü gibi konularda kişilerin korunmasını talep etmektedir (Kymlicka, 1998: 13-14). Bu açıklamadan hareketle Liberallerin kişisel özgürlükler, anayasal hükümet, vicdan özgürlüğü gibi konularda ısrarcı oldukları söylenebilir. Yani özgürlüklerin temelinde birey esas alınmaktadır.

Liberal geleneğin önemli temsilcilerinden biri olan Rawls'ın “Adalet teorisi” çerçevesinde savunduğu fikirlere göre; Adil bir toplum iki temel prensiple yönetilir. İlki herkesin eşit özgürlüğü prensibi, ikincisi ise fark prensibidir. Bu prensibe göre sosyal ve ekonomik eşitsizlikler herkesin yararına olduğu ve herkese açık pozisyonlar (fırsat eşitliği) sağladığı ölçüde kabul edilebilir. Bireysel özerklik esastır ve bireyin ahlaki değerinin tek kaynağı yine bireyin kendisidir. Devlet tarafsız olmalıdır ve sadece herkese serbestçe seçtiği, yaşamaya değer bir hayatı sürdürmenin koşullarını sağlamalıdır” (Doytcheva, 2009: 44-46).

Kymlicka, çokkültürlü yurttaşlık fikri çerçevesinde ulusal ve etnik farklılıkları düzenlemeye dönük 3 türlü grup hakkında söz etmektedir: Bunlardan ilki çokkültürlü devletlerde ulusal azınlıkların yararlanacağı türden olan “özyönetim” haklarıdır. İkincisi çokkültürlü devletlere göçler yoluyla gelen toplumlara verilen “çoketniklilik” haklarıdır. Son olarak da etnik özellik taşımayan grupların eşitsizliklerini ortadan kaldırmaya dönük olan “özel temsil” haklarıdır. Bu haklar, çokkültürlü toplumlarda kültürel farklılıklarla baş etmekte faydalanılan üç mekanizmadır. Hemen hemen her modern demokrasi bu mekanizmalardan birini ya da hepsini kullanarak farklılıklarla baş etmeye çalışmaktadır (Kymlicka, 1998: 61-70).

Kymlicka bireysel hakları kolektif haklar karşısına koyan anlayışın anlamsız olduğunu savunmaktadır. Ona göre etnik ya da ulusal bir grubun talep ettiği iki tür hak vardır. Bunlardan ilki grubun kendi üyelerine karşı talep ettiği haklar ki bu haklar grubu bireysel muhalefetlere karşı koruyan “iç kısıtlamalar” ile grubu büyük toplumun sosyo-ekonomik kararlarına karşı korumayı hedefleyen “dış korumalar”dır. Kymlicka bu haklar noktasında, liberal geleneğinde dış korumaları önemsemesi ancak iç kısıtlama haklarının da reddedilmesi gerektiğini savunmaktadır (Kymlicka, 1998: 73-75). Her anlamda iyi bir yaşam standardına ulaşabilmenin yolu ancak bireylerin cezalandırılma korkusu yaşamadan düşüncelerini ve inançlarını özgürce ifade edebildiği bir toplumda gerçekleşebilir.

Kymlicka her ne kadar liberal bir kanattan geliyor olsa dahi, ülkesi Kanada'nın yaşamış olduğu deneyimlerinden hareketle geleneksel liberal anlayışın haklar kuramının toplum içerisindeki farklılıkları tanıma ve onlara çözüm üretmede yetersiz olduğu tezini savunmaktadır. Kymlicka liberal teoriye, kültürel yapılarla ilgilenmenin insanların önlerindeki seçeneklerin fakına varmaları noktasında önemli olduğunu

benimsemesini önermekte ve etnik ve ulusal grupların birçok talebinin bireysel özgürlüklerle çelişmediğini bu yüzden de liberal toplumların azınlık hakları noktasında içerisine düştükleri paranoyalardan sıyrılmaları gerektiği savunmaktadır. Bu paranoyaların devamlılığının, gelişen demokrasilere ağır bedeller ödeyeceği tezini savunmaktadır (Şan, 2006: 311-314). Kymlicka'nın çok kültürlülük tartışmalarında, ulusal azınlıkların ana toplum karşısında asimile olmasının engellenmesini savunması, onun birebir Liberal bir anlayışı savunmaktan ziyade bu anlayışla birlikte farklı bir bakış açısını da benimsediğini göstermektedir.

2. Cemaatçi Anlayış

Özellikle 1980'li yıllarda itibaren liberal geleneğin atomistik bireyci anlayışına sert eleştiriler getirilmiştir. Bireye yapılan aşırı vurgu, kültürel değerlerin devamlılığı olumsuz yönde etkilemiştir. Ortaya çıkan tüm olumsuzluklar cemaatçi diye adlandırılan gelenek tarafından dillendirilmiştir. Cemaatçi geleneğin en önemli temsilcisi olarak ta Kanada'lı Charles Taylor gösterilebilir.

Taylor, Liberalizmin bütün kültürlerin olası buluşma alanı olmadığını ve kendi için bir savaşım veren bir inanç biçimi olduğunu savunmaktadır (Taylor, 2010: 82). Salt bireysel özgürlükleri önemseyen bir anlayışın yetersiz olacağı fikri cemaatçi söylemin yaygınlaşmasını sağlamıştır.

Taylor farklılıklar ve çokkültürlülük ile ilgili düşüncelerini "tanınma politikası" adlı çalışmasında somutlaştırmaktadır. O kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve eşit düzeyde saygıdeğer kabul edilmesi esasına dayalı bir anlayışı benimsemiştir. (Şan, 2006: 314) Onun "tanınma politikası" adını verdiği bu çalışma çokkültürlülük bağlamında tartışılan konularda birçok düşünürü ilham kaynağı olmuştur.

18.yüzyılın sonundan itibaren ortaya çıkan bireyselleşmiş, özgün ve içsel kimlik, kaçınılmaz olarak kişinin kendine ve kendi özgünlüğüne sadık kalma sorunsalını da doğurmuştur. Bu bağlamda Taylor, Lionel Trilling'in kullanmış olduğu "sahicilik" (authenticity) kavramını ödünç alarak, romantizm ile ortaya çıkan anlatımcılığı bir "sahicilik ideali" olarak konumlandırmıştır (Sayın, 1996: 284). Sahicilik idealine göre birey ahlaki duygularla donatılmış bir şekilde doğmaktadır. Bu ahlaki duygu sadece iyiyi kötünden ayırmak ya da tanrının ödül ve cezasını hesaplayabilme sezilerinden ibaret değildir. Sahicilik kavramı ahlaksal ağırlığın değişimine dayanmaktadır. Ahlaki ağırlığımız bu çerçevede duygularımızla ilişki içindedir. Duygularımız başlı başına bir ahlaksal önem kazanmaktadır. Tanrı ile ya da iyilik fikri ile ilişkili olmak eksiksiz bir varoluşun temel gerekçesi sayılırken artık bunun yerine temasa geçilmesi gereken şeyin benliğimizin derinliklerinde olduğu fikri ön plana çıkmaktadır. Ona göre "Ahlaksal açıdan kurtuluşumuz, kendimizle gerçek ahlaksal teması yeniden kurabildiğimiz zaman gelecektir" (Taylor, 2010: 50).

Eski toplumlarda toplumsal konuma dayanarak elde edilen kimliği ortadan kaldıran şey "sahicilik ideali"dir. Bu ideal, özgün varoluşumuzu keşifle birlikte kimliğimizi var edebileceğimize dayanır (Taylor, 2010: 51). Modern öncesi dönemde, toplumsal kimlik ön plandadır. Bireysel kimlik tartışma konusu bile değildir. Oysa modern çağda şerefe dayalı hiyerarşik anlayış yerine toplumsal düzen içerisinde önceden belirlenmiş senaryolar olmaksızın diyaloglar sonucunda eşit tanınma politikası anlayışı yaygınlaşmaya başlamıştır. "Kimlik ve sahicilik anlayışının eşit tanınma hakkına yeni bir boyut getirdiği ortadadır; bu boyut günümüzde hiç değilse başkalarının dayattığı çarpıtmaların reddedilmesi açısından, sahicilik kavramına benzer özgün bir şey gerektirerek etkisini göstermeye başlamıştır" (Taylor, 2010: 57). Taylor'un "Tanınma Politikasına" yorum getiren Rockefeller'e göre eşit saygınlık politikası, öncelikli olarak birey esas alınmış olsa bile içerisinde bulunan kültür biçimlerinin gerçek değerlere ulaşabilmesi fikrini taşıması adına önemli bir aşama olarak görülmektedir (Rockefeller, 2010: 105). Bir yönüyle bireysel düzlemde başlayan bir saygınlık sürecinin kültürel düzleme doğru kaydığı savunulmaktadır.

Genel bir ifadeyle değerlendirilecek olursa "Taylor, farklılık politikasının evrensel olanı değil, özgül olanı onaylamamız gerektirdiğini belirtir; bir başka deyişle, farklılık politikası 'herkese özgü olanı tanımak yoluyla' evrensel olarak var olan bir şeye -herkesin bir kimliği olduğu gerçeğine- saygı göstermemizde ısrar eder" (Şan, 2006: 318). Bu eksende Taylor'un çoğulculuk anlayışı, farklı yaşam pratiklerinden oluşan kültürel farklılıkların siyasal düzeyde tanınması ve her kültürün eşit düzeyde saygıdeğer olduğu gerçeğine dayanmaktadır.

3. Anayasal Yurttaşlık Yaklaşımı

Genelde cemaatçi anlayışı özde ise Taylor'ı eleştiren ve bu anlayıştan farklı bir model ortaya koymaya çalışan Habermas, İsviçre ve ABD örneklerinden hareketle "Anayasal Yurtseverlik" kavramını geliştirmiştir (Şan, 2006: 319).

Habermas'a göre çağdaş demokratik toplumlarda yurttaşlar eşit ve özgür ortaklardan oluşan yasal düzenlemelerle kendi iradeleriyle bir araya gelirler. Böylesi toplumlarda anayasa önemli bir rol oynar. Anayasa, pozitif hukuk normlarıyla birlikte yaşamın ortak kurallarını meydana getirir. Ayrıca politik iktidar, ortak çıkarlar noktasında hukuk kurallarına bağlı ve kurumsallaşmış bir nitelikte gerçekleşir. Bu tür toplumlarda farklılıkların hoş karşılandığı ve kollektif kimliklerin asimile edilmeden anayasal sistem içerisinde kabul gördüğü bir yurttaşlık anlayışı geliştirilmektedir (Habermas, 2010: 125-126). Bu anlayış anayasanın belirlediği çerçevede herkesin farklılıklarının hoş karşılandığı, hiç kimsenin etnik veya dini

kimliklerinden dolayı olumsuzluklarla karşılaşmadığı bir yurttaşlık anlayışına dayanmaktadır. Anayasa bu bağlamda bir üst şemsiye işlevi görmektedir.

Habermas'a göre "Eşit haklara sahip yurttaşların kişisel özelliklerinin korunması, onların ulusun yurttaşları olarak bu özelliklerini fiilen kullanmalarıyla el ele yürümek zorundadır" (Habermas, 2010: 133). Eğer kişisel haklar ile yurttaş olmadan kaynaklı haklar bir harmoni oluşturdukları takdirde bireyler içerisinde buldukları topluma aidiyet bağıyla daha sıkı bağlanabilirler.

Habermas, çağdaş toplumlarda siyasal kararların etkinliğinin ancak pozitif hukukun düzenleyici biçiminin kullanımıyla olabileceğini savunmaktadır. Ona göre "Hukuksal bir düzen, bütün yurttaşların özerkliğini aynı derecede koruduğunda yasalara uygundur. Yurttaşlar, ancak kendilerini hem yasanın muhatapları ve aynı zamanda hem de o yasaların yapıcısı olarak görebilirlerse özerktirler. Yasayı yapanlarsa, herkesin bu yolla konmuş kuralların genel ve ussal onaya layık olduğunu varsayabileceği şekilde düzenlenmiş yasama işlemlerine katılan kişiler olabildikleri sürece özgürdürler" (Habermas, 2010: 138). Habermas, çağdaş toplumlarda hukuk sistemini bireysel ve kolektif hakları düzenleme noktasında bir yaşam biçiminin ifadesi olarak değerlendirmektedir. Bu noktada hukuk ve politikanın etik yansızlığını önemsemektedir. Ona göre resmi dil seçimi ya da devlet okullarındaki ders müfredatının seçimiyle ilgili kararlar o ülkenin etik öz tanımını etkileyecek unsurlar olarak sınıflandırılmaktadır. Bu tür etik-siyasal kararların alınması noktasındaki yanlış tutumlar kültürel çatışmaları beraberinde getirmektedir (Habermas, 2010: 141). Ülke içerisinde toplumun genelini kapsayıcı her tür düzenleme kolektif haklar temelinde yapılmalıdır. Her hangi bir gruba dayalı bir düzenleme diğer grupların itirazlarını doğuracaktır.

Habermas, ulus devletler içerisindeki diğer kültürlerin korunması noktasında "türlerin korunması konusundaki ekolojik bakış açısı kültürlerle de uygulanamaz" fikrini savunmaktadır (Habermas, 2010: 145). Kültürün zaman içerisinde sürekli değişimler yaşadığından hareketle, bir türün korunmasına benzer bir yolla korunamayacağını düşünmektedir. Anayasal devlet, bu noktada kültürel üretmeyi olanaklı kılabılır ama garanti edemez. Bu bakış açısıyla Habermas Taylor ile çatışmaktadır.

Son olarak; Habermas'ın kuramında çokkültürlü de olsa bir toplumun ayrımcılık olmadan da aynı ülke sınırları içinde bir arada yaşamalarını mümkün kılacak çözümlerin arandığı görülmektedir. Habermas'a göre bir toplumda yaşayan farklı etnisitelerin yurttaşlık ortak bağı etrafında eşit haklar çerçevesinde yaşamaları sağlanıyor ve kimseye ayrımcılık gözetilmiyorsa bu etnik ve azınlık unsurların var olan toplumdan kopmalarını haklı çıkaracak inandırıcı hiçbir neden yoktur. Ayrılma hakkı, yani "eşit haklar ve halkların self-determinasyon hakkını sağlayan, yasalara uyum içerisinde olan ve bu nedenle, ırk ,din ve cinsiyet ayrımı gözetilmeksizin tüm halkı temsil eden bir hükümete sahip devletlerden kendini koparma isteği açıkça reddedilmiştir" (Habermas, 2002 akt.,Şan, 2006: 321-322).

Habermas'ın Anayasal Yurttaşlık ekseninde oluşan fikirleri günümüzde başta ABD olmak üzere birçok çokkültürlü toplum tarafından uygulanmaktadır. Önerilen ya da uygulanan her sistem veya modelin kendi içinde çelişkileri barındırma ihtimali olduğu gibi Anayasal Yurttaşlık anlayışının da bir takım eksiklikleri bulunabilir. Ancak ülkemizde de son dönemlerde gerek siyasal zeminde gerekse akademik camiada "Anayasal Vatandaşlık" veya "Anayasal Yurttaşlık" adı altında tartışmalar sürdürülmektedir. Vatandaşlık tanımının Anayasada ne şekilde yer alacağı tartışmalarının yanı sıra bu tanımın Anayasada hiç yer almaması gerektiğine dair tartışmaların da yürütüldüğü bu sürecin özellikle yeni anayasa yapımı sürecinde daha da hızlanacağı ön görülebilir. Nihai olarak ırk, dil, din ve mezhep gibi farklılıklardan kaynaklı olarak ortaya çıkabilecek her türlü sorunun önüne geçebilme birlikteliğin devamını sağlayabilme adına yasal düzenlemelerin yapılması veya Anayasal vatandaşlık anlayışının etkin hale getirilmesi gibi çalışmalar, çokkültürlü toplumların birlikteliğini devam ettirebilme adına üzerinde tartışmalar yürütülebilecek ya da uygulanabilecek bir model olarak görülebilir.

SONUÇ

Çokkültürlük tartışmalarının tarihçesini, tanımını, gelişimine katkı sunan yaklaşımları kavramsal bir çerçevede ortaya koymak adına yaptığımız tüm bu değerlendirmelerin ardından çokkültürlülük kavramının *kültürel çeşitliliği* açıklamak ve *kültürel çeşitliliğin bir zenginlik olduğu gerçeğine vurgu yapmak* amacıyla kullanıldığını söylemek mümkündür.

Modern dönemin eşitlikçi ve evrenselci anlayışı çerçevesinde, kültürel değerleri belirli formlar etrafında tek tipleştirici bir kültür dünyası (Batı merkezli bir dünya) yaratma idealine karşı yükselen itirazlar postmodern dönemi başlatmıştır. Artık evrenselci anlayış yerine rölativist bir anlayış gelişmekte, tek tipleştirici, ötekileştirici tutum karşısında kimliklerin ve farklılıkların önemsendiği, kabul görülüp tartışıldığı bir dönem başlamıştır. Çokkültürlülük şeklindeki birlikteliğin postmoderniteyle ilişkisi, farklı gerçeklik algılarının ve farklı değer dünyalarının birlikteliğinin devam etmemesi esasına dayanmaktadır. Postmodernizmde, din veya ateizm gibi iki farklı hakikat rejimi ve bu iki hakikat rejimine bağlı olan farklı kimlikler bir arada yaşarlar. Her biri bir diğerinin inancına müdahalede bulunmaz. Bu

düzen içerisinde kişi veya gruplar kendi inançlarını da diğerlerinin inancından üstün görüp bir evrensellik iddiasında bulunmaz. Bu anlayış da Batılı çokkültürlülük modelinin temelini oluşturur.

Farklı kimliklerin,kültürlerin,değerli olduğu ve korunması gerektiğine dair düşünceler, çokkültürlülük tartışmalarının, Liberal ve Cemaatçi anlayışlar ekseninde sürmektedir. Ayrıca bu iki anlayışın yanında Habermas'ın Anayasal Yurttaşlık söylemi de çokkültürlülük tartışmalarının alan yazında gelişimine katkı sunmaktadır. Liberal anlayışta postmodern dünya görüşü hâkim iken cemaatçi anlayış ise bundan ziyade her bir kültürün otantik, özgün ve sahil olduğu ilkesine dayanmaktadır. Anayasal yurttaşlık modeli ise meseleyi, felsefî temellerinden ziyade ulus-devlet ve onun hukuku düzleminde ele alır.

Çokkültürlülük tartışmalarını farklılıkların kabulü noktasında değerli bulan düşünürlerin yanısıra bu tartışmalara eleştirel yaklaşan bazı düşünürlerde vardır. Mesela Zizek'e göre bu tartışmalar, küresel kapitalizmin devamını sağlamak amacıyla kurgulanan bir söylemden ibarettir. Bu eleştiriler bu gibi kavramsallaştırmaları gerçek bir toplum tasarımıyla ziyade 21. yüzyılda birçok alanda küreselleşen kapitalizmin bir ütopyası olarak görmektedir. Buna göre çokkültürlülük modeli, aşırı düzeyde bir bireyselleşme yaşayan toplumun kapitalist tüketim kültürü içerisinde sahip olduğu farklı kültürel formları birer tüketim meta'sı olarak ifade etme özgürlüğünden öte bir şey ifade etmemektedir.

Çokkültürlülük tartışmalarının olumlu ve olumsuz yanlarının olduğu ve her toplum için aynı önem derecesine sahip olamayacağı söylenebilir. Çünkü kültürel yapılar, yaşam tarzları ve ortak paylaşımların çeşitliliğine göre değişim göstermektedir. Her ne kadar küreselleşme gerçeğiyle karşı karşıyasak dahi; yerel düzeydeki farklılıklar evrensel nitelikte bir çokkültürlülük anlayışını anlamsız kılmaktadır. Bu anlamda Batı'nın göçlerle oluşmuş ülkelerinde filizlenen bir tartışmanın tüm dünya'da aynı ölçeklerde uygulanabilirliği ya da ideal bir model olduğu gerçeği, bugünkü dünya gerçekliğiyle uyuşmamaktadır. Ancak çokkültürlülük tartışmalarını başlı başına gereksiz bir uğraşı gibi görmek de bu yönüyle bir haksızlık olacaktır.

KAYNAKÇA

- AKTAY, Yasin (2003). "Küreselleşme ve Çokkültürlülük", *Tezkire*, 35, 54-82.
- AKTAY, Yasin (2015). *Küreselleşme Çokkültürlülük Sahicilik*. İstanbul: Tezkire Yayınları.
- BAĞLI, Mazhar, Özensel, Ertan (2005). *Çokkültürlü Vatandaşlık*. Konya: Çizgi Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (2012). *Yasa Koyucular ile Yorumcular*(3.Basım). İstanbul: Metis Yayınları.
- ÇİĞDEM, Ahmet (1997). *Bir İmkan Olarak Modernite*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DOYTCHEVA, Milena (2009). *Çokkültürlülük*, T.Akıncılar Onmuş (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- HABERMAS, Jürgen (2010). "Demokratik Anayasal Devlette Tanınma Savaşımı", *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*. M. H. Doğan (Çev.). AmyGutman(Yay. Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- HARVEY, David (2010). *Postmodernliğin Durumu*. İstanbul: Metis Yayınları.
- HOLLİNGER, Robert (2005). *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler Tematik Bir Yaklaşım*. A. Cevizci (Çev.) İstanbul: Paradigma Yayınları.
- İREM, Nazım (2004). "Yanlış Giden Ne? Postmodernizm,Çokkültürcülük ve Avrupa'da Yeni Irkçılık", *Sivil Toplum Düşünce ve Araştırma*, 5, s.19-34.
- KÜÇÜK, Mehmet (1994). *Moderniteversus Post-Modernite*. Ankara: Vadi Yayınları.
- KYMLİCKA, Will (1998). *Çokkültürlü Yurttaşlık- Azınlık Haklarının Liberal Teorisi*. A. Yılmaz (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- LYOTARD, Jean F. (1994). *Postmodern Durum*. A. Çiğdem(Çev.). Ankara: Yapı Kredi Yayınları.
- MAALOUF, Amin (2011). *Ölümcül Kimlikler*. A. Bora (Çev.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- MURPHY, John. W. (2000). *Postmodern Sosyal Analiz ve Postmodern Eleştiri*. H. Arslan (Çev.). İstanbul: Paradigma Yayınları.
- PAREKH, Bhikhu(2002). *Çokkültürlülüğü Yeniden Düşünmek*. B Tanrıseven (Çev.). Ankara: Phoenix Yayınları.
- ROCKEFELLER, Steven. C.(2010). "Tanınma Politikası", *Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*, Yorum. Y. Salman (Çev.). AmyGutman (Yay.Haz.) İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- SAYIN, Zeynep (1996). "Sahicilik İlkesi ve Çokkültürcülük", *Cogito*, 8, s. 282-288.
- SCHNAPPER, Dominique (2003). "Kültürel Hakları Nasıl Tanırız?" D. Frate (Çev.). *Toplumbilim*, 17, s. 31-38.
- SCHNAPPER, Dominique (2005). *Öteki ile İlişki*. A. Sönmezay (Çev.). İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SİMMELE, Georg (2009). *Bireysellik ve Kültür*. T. Birkan (Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- SİLİNİR, Murat (2015). *ABD'nin İslam Algısı*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- ŞAN, Mustafa K. (2006). "Küreselleşme Çağında Farklılık ve Çokkültürlülük Siyaseti", *Avrupa Günlüğü-Euroagenda*, s.8
- TAYLOR, Charles. (2010). *Tanınma Politikası. Çokkültürcülük ve Tanınma Politikası*. Y. Salman (Çev.). AmyGutman(Yay.Haz.). İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- TAYLOR, Charles. (2011). *Modernliğin Sıkıntıları*. U. Canbilen (Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- TEKİNALP, Şermin (2005). "Küreselleşen Dünyanın Bunalımı: Çokkültürlülük", *Journal of İstanbul Kültür University*, 1, s.75-87.
- TURAN, Müslüm (2011). *Postmodern Teori*. İstanbul: On İki Levha Yayınları.
- WİEVİORKA, Michel (2003). Çokkültürlülük: Bir Sorunun Çözümünü Yoksa Dile Getirilmesi mi? H.Yücel (Çev.). *Toplumbilim Dergisi*, 17, s. 39-43.
- YANIK, Celalettin (2013). "Etnisite, Kimlik ve Milliyetçilik Kavramlarının Sosyolojik Analizi", *Kaygı Dergisi*, 20, s.225-237.
- ZİZEK, Slavoj (2001). "Çokkültürcülük ya da Çokuluslu Kapitalizmin Küresel Mantiği", *Defter*, 44.